

Предложение чирун.

Сифтегъан классра дидед ч/алан курсуна «Предложение» темадихъ къет/ен метлеб ава. Гъаниз килигна и раздел сифтегъан вири классра чирда.

Сифтегъан классра гузвай вири чирвилерни алакьунар - гъам дуъз к/елунин, гъам морфологиядин, гъам грамматикадиз талукь малуматар, гъам дуъз кхьиниз талукь вердишвилер – вири предложенидин бинедал алаз гузва. К/елзавай аялрин ч/ал гегъеншарунни анжах предложенидин винел к/валах авунин бинедал алаз кьиле фида.

Сифтегъан классра предложенидикай ихътин малумалатар гун лазим я:

- 1) хабардин, суалдин ва эвер гунин предложенияр;
- 2) предложенидин кьилин ва къвед лагъай дережадин членар;
- 3) предложенида гафарин арада алакьа;
- 4) простой предложение;
- 5) предложенидин са жинсинин членар.

Малум тирвал, *предложение* лугьудай гаф аялриз школадиз атай сифте йикъалай таниш я. Гъеле буквардилай вилик квай ва буквардин девирра аялри муаллимдин тапшуругъдалди предложенияр туьк/уързава, предложенида шумуд гаф ават/а, абурукай сад лагъайди, къвед лагъайди... гъим ят/а, тайинарзава. Аялриз предложение ч/ехи гъарфунилай кхьидайди чизва. Сифтегъан классрин муаллимди кьилин фикир мана-метлебдиз килигна гъар жуьредин предложенияр дуъз к/елиз чируниз гун лазим я.

Гъазурвилин классдай авай алакьунринни вердишвилерин бинедал алаз **II классда** к/елзавай аялриз предложенидикай умуми малумат гуда. И мураддалди доскадал гафар кхьида, аялрив абур к/елиз тада, муаллимдин куьмекдалди аялри а гафарикай предложение туьк/уърда. Идалай къулухъ шикилриз килигна ва я чк/анвай гафарикай предложенияр туьк/уърдай к/валахар тамарда. Шикилдиз килигиз предложенияр туьк/уърун аялриз четин жез хъайит/а, муаллимди адаз талукь суалар эцигда. Аялри абуруз тамам предложенийралди жаваб гуда.

III классда аялри хабардин, суалдин ва эвер гунин предложенийрикай, подлежащидикайни сказуемидикай малуматар къачуда. Абурулай манадин жигъетдай алакьалу гафарин жуьтер чара ийиз, хабардин, суалдин ва эвер гунин предложенийрин интонация вилив хуъз алакьун лазим я.

Сифте хабардин предложенидин интонациядихъ галаз танишарда. И мураддалди аялрив кьве предложение к/елиз тада: *Гатфариз марфар къвада. Аялар гъаятда кьугъвазва.* И предложенийра никай ва квекай раханват/а, гатфарикайни ва аялрикай вуч лагъанват/а, тайинарда. Ахпа муаллимди аялрин фикир и предложение к/елунин тегъердал желб ийида ва доскадал схемадалди къалурда. Хабардин предложение секин сесиналди, эхирда ам явашарна к/елун лазим я.

Идалай къулухъ суалдин предложенидин интонациядихъ галаз танишарунин к/валах башламишда. *Гатфариз марфар къвада* предложение суалдин предложение хъиз к/елиз жеда: *Гатфариз марфар къвада?* Муаллимди вичи и предложение к/елна, суал кьвезвай гаф сесиналди чара ийида. Хабардин ва суалдин предложенияр дуъз к/елунин вердишвилер кутун патал гъа са предложение гагъ хабардин, гагъ суалдин интонациядалди к/елдай упражненияр тешкилда. Гъа са вахтунда суалдин предложенидин эхирда суалдин ишара эцигдайди чирда ва аялар и лишан эцигиз вердишарда.

Эвер гунин предложенидин интонациядихъ галазни суалдин предложенидин интонациядихъ галаз хъиз танишарда ва эхирда эвер гунин ишара эцигиз вердишарда.

Предложенидин жуьрейрикай чирвилер мягкемарун патал ихътин упражненияр тухуда:

- 1) текстинай предложенияр жагъурун, абур лазим тир интонациядалди дуъз к/елун;
- 2) хабардин, суалдин ва эвер гунин предложенияр туьк/уьрун;
- 3) к/елунин тарсара диалог квай текстер лазим интонациядалди к/елун;
- 4) хабардин, суалдин ва эвер гунин предложенияр квай диктантар кхьин ва предложенийрин эхирда лазим тир лишанар эцигун;
- 5) предложенияр разбор авун ва никай ва я квекай рахазват/а къалурзавай гафар жагъурун.

III классда аялар гъак/ни «предложенидин къилин членар», «подлежащее», «сказуемое» терминрихъ галаз таниш жеда. Подлежащидихъни сказуемидихъ галаз аялар предложенияр разбор авунин рекъелди танишарда. Месела: *Диде к/вализ хтана. Гадади шиш чирна. Кац къавал ацукънава.* И предложенияр разбор авуна, аялри никай ва я квекай рахазват/а къалурзавай гафар жагъурда ва абурукай вуч лагъанват/а, тайинарда. *Вуч ийизва? вуч авуна? вуч жезва? вуч хъана?* суалриз жаваб гудай гафариз **сказуемое**, *вуж? вуч? ни? кув?* суалриз жаваб гудай гафариз **подлежащее** лугъудай нетижа хкудда.

IV класда аялри чеб-чпивай чара тавуна кьвед лагъай дережадин членрикай малуматар къачуда, простой гегъенш ва гегъенш тушир предложенияр чеб-чпивай чара ийиз чирда. Идалай гъейри, са жинсинин членар квай ва квачир предложениярни сад-садавай чара ийиз чир хьун лазим я. Предложенидин кьвед лагъай дережадин членрикай малуматар предложенияр разбор авунин рекъелди гуда. Месела: *Ч/ехи буба кимел фена. Бубади рушаз таб къачуна. Алиди хъсандиз к/елзава* – предложенияр са-сад разбор авуна, кьилин членар – подлежащее ва сказуемое – чара ийида. Ахпа абурулай предложенияр авай муькуь гафарал суалар эцигда. А суалриз жавабар гузвай гафар тайинарда. Ахпа предложенияр кьилин членрилай гъейри, кьвед лагъай дережадин членарни жедайди ва абуру жуьреба-жуьре суалриз жаваб гудайди лугъуда. Гъа ик/, суалрин куьмекдалди гафарин арада алакъяр тайинарунин рекъелди аялар предложение членриз разбор ийиз вердишарда.

Предложенидин са жинсинин членрихъ галаз аялар ик/ танишарда. Са жинсинин членар квай предложенияр алай таблица къалурда. Предложенияр к/елда ва разбор ийида. Аялрин фикир, месела, ихътин предложенидал желбда: Селима, Назима, Керима к/елзава. Муаллимди аялриз и предложенида никай раханват/а къалурдай гафар жагъурунин ва абурал суалар эцигунин тапшуругъ гуда.

Ни? – Назима, ни? – Керима, ни? – Селима.

Муаллимдин куьмекдалди аялри и предложенида *к/елзава* сказуемидихъ галаз алакъялу тир пуд подлежащее авайди ва абур чеб-чпивай запятойралди чара авунвайди тайинарда. Ихътин разбордин бинедал алаз аялри са жинсинин членрикай ихътин нетижа хкудун лазим я: 1) чеб гъа са гафуниз талукъ ва чпи са суалдиз жаваб гудай предложенидин членриз са жинсинин членар лугъуда; 2) са жинсинин членар сказуемияр, подлежащияр ва кьвед лагъай дережадинбурни жеда; 3) са жинсинин членар запятойралди чара ийида.

Малум тирвал, предложение рахунрин кьилин, важиблу уьлчме я. Гъаниз килигна предложенидин винел сифтегъан вири классра гъам к/елунин, гъам грамматикадинни дуьз кхьинин тарсара дат/ана к/валах авун лазим я.